

LUẬN VĂN TIẾN SĨ

ĐỀ TÀI:

**Văn hóa và con người Tây nguyên trong văn
xuôi nghệ thuật 1945- 2000**

TRANG THÔNG TIN LUẬN ÁN

ĐỀ TÀI

“VĂN HÓA VÀ CON NGƯỜI TÂY NGUYÊN TRONG VĂN XUÔI NGHỆ THUẬT 1945- 2000”

- Chuyên ngành: Văn học Việt Nam
- Mã số: 62.22.34.01.
- Họ và tên nghiên cứu sinh: Đặng Văn Vũ
- Người hướng dẫn khoa học: PGS. TS Trần Hữu Tá
- Tên cơ sở đào tạo: Trường Đại học Khoa học xã hội và Nhân văn TP. Hồ Chí Minh.

+ Tóm tắt nội dung luận án: Luận án nghiên cứu vấn đề Văn hóa và Con người Tây Nguyên được thể hiện trong mảng văn xuôi nghệ thuật từ 1945 đến 2000. Trong đó các giá trị văn hóa và vẻ đẹp con người được phân tích, đánh giá một cách thấu đáo để người đọc hiểu hơn về một mảng văn xuôi có giá trị trong toàn bộ tiến trình văn học Việt Nam.

+ Những kết quả của luận án:

1. Luận án đã làm nổi bật vẻ đẹp cũng như sự phong phú của các giá trị văn hóa Tây Nguyên được thể hiện một cách độc đáo trong các tác phẩm văn xuôi.
2. Luận án cũng đã phân tích những yếu tố tiêu cực của các sinh hoạt văn hóa, tín ngưỡng của người Tây Nguyên.
3. Luận án nêu lên thực trạng biến đổi văn hóa ở Tây Nguyên theo hướng tích cực lẫn tiêu cực
4. Luận án cũng đã làm hiện lên hình ảnh người Tây Nguyên với những phẩm chất tốt đẹp của họ trong chiến đấu cũng như trong cuộc sống thường nhật.
5. Luận án cũng đã phân tích sự thay đổi về phẩm chất con người Tây Nguyên trong thời buổi hòa nhập với các dân tộc khác.
6. Luận án đã khái quát được vẻ đẹp văn hóa và con người Tây Nguyên mà các tác giả văn xuôi đề cao và ca ngợi. Đó như là một sự cảnh tỉnh về hiện trạng đang mất dần đi vẻ đẹp đó trong hiện tại và tương lai.

+ Các ứng dụng/khả năng ứng dụng trong thực tiễn hoặc những vấn đề còn bỏ ngỏ cần tiếp tục nghiên cứu:

1. Với sự độc đáo và phong phú của văn hóa và con người, Tây Nguyên là mảnh đất màu mỡ của văn chương, nghệ thuật; luận án như là một động lực cho sáng tác văn chương, nghệ thuật về đề tài Tây Nguyên.

2. Tây Nguyên có một vị thế quan trọng đối với cả nước, luận án sẽ giúp nhiều người hiểu hơn về văn hóa và con người Tây Nguyên, từ đó sẽ giúp họ- nhất là những người gánh vác trách nhiệm phát triển Tây Nguyên- ứng xử đúng đắn hơn với Tây Nguyên.
3. Luận án như là tiền đề quan trọng cho việc nghiên cứu sâu hơn về nhiều nội dung quan trọng khác được thể hiện trong văn xuôi nói riêng và văn học nói chung.
4. Đề tài chỉ nghiên cứu vấn đề văn hóa và con người Tây Nguyên trong mảng văn xuôi nên dù sao cũng chưa thật toàn vẹn, đầy đủ. Người viết sẽ tiếp tục nghiên cứu vấn đề trên (và nhiều nội dung khác) trong văn học viết về Tây Nguyên.

Xác nhận của người hướng dẫn khoa học

Nghiên cứu sinh

PGS. TS TRẦN HỮU TÁ

ĐẶNG VĂN VŨ

THESIS INFORMATION PAGE

TOPICS

"CULTURE AND PEOPLE OF THE HIGHLANDS IN PROSE 1945 - 2000"

- Major: Vietnamese Literature
- Code: 62.22.34.01.
- Name of graduate students: Dang Van Vu
- The Instructor: Associate Professor. Dr. Tran Huu Ta
- Name of institution: University of Social Sciences and Humanities City Ho Chi Minh.
- + Dissertation abstracts: The thesis studied the issue of Culture and People of Highland in the prose from 1945 to 2000. In which cultural values and human beauty are analyzed and evaluated thoroughly so that readers can out more about an a valuable section of the prose literature in the Vietnamese.
- + Results of the thesis:
  1. The thesis highlights the beauty and cultural richness of the Highlands.
  2. The thesis also analyzed the negative elements of the cultural Highlands
  3. Thesis highlight the cultural changes Highlands positively and negatively.
  4. The thesis depict people of Highlands with their good qualities in combat as well as in daily life.
  5. The thesis also analyzed the changes in the human qualities in the Highlands in integration with other nations.
  6. Thesis Essential beauty of human culture and the Highlands that the authors of fiction highly praised. As a warning that the current situation is that beauty fades in the present and future.
- + Applications / ability in practical applications or matters left open to further study:
  1. With the unique and rich culture and people, the Highlands are fertile ground for literature and art the thesis can be considered a motivation for the creation of literature and art on this theme.
  2. Highland has an important geographical position. Dissertation help people better understand the culture and people of the Highlands to may develop in the right direction Highlands.

3. The thesis is an important premise for the study of deeper and more literary the Highlands.

4. The thesis only study the issue of culture and human the Highland in prose should not full. Future, we will continue to research this issue (and other problems more) in the literature Highland.

Science Instructor

TRAN HUU TA

Graduate students

DANG VAN VU

Tailieu.vn

MỞ ĐẦU

1. LÝ DO CHỌN ĐỀ TÀI

P. Dourisboure, Jacques Dournes, Geores Condominas, Henri Maitre, Albert Maurice được xem là những người đầu tiên khám phá miền đất cao nguyên Trung phần mà ngày nay chúng ta gọi là Tây Nguyên. Bằng sự trải nghiệm cả tuổi thanh xuân, những nhà dân tộc học người Pháp này đã đem đến không những cho người Việt, người Pháp mà cả thế giới biết đến một miền đất được coi là “hoang sơ” nhất hành tinh này. Chính tại nơi đây, họ đã gặp lại thời thơ ấu của loài người, và họ nhận ra rằng nền văn minh vật chất đã làm thoái hóa lương tri con người, nơi heo hút và mông muội nhất lại là nơi con người sống với nhau đẹp đẽ nhất. Sống với người Tây Nguyên họ như được trở về với tuổi thơ trong sáng. Mọi sự cám dỗ về danh vọng họ đều xem nhẹ, thậm chí như Jacques Dournes sẵn sàng từ bỏ tôn giáo của mình để “qui y” “Tôn giáo Tây Nguyên”. Geores Condominas sau khi từ Tây Nguyên trở về Paris, giữa thủ đô hoa lệ, ông vẫn cời trần đóng khố và khắc khoải nỗi nhớ về làng Sar Luk xa xôi. Đến tận tám mươi tuổi ông vẫn tìm về thăm lại Tây Nguyên. Tại sao những người đến từ nền văn minh hàng đầu thế giới lại hành động như vậy?

Nguyễn Ngọc, Vũ Hạnh, Trung Trung Đĩnh, Khuất Quang Thụy là những người Việt đến với Tây Nguyên từ thời chống Pháp và chống Mỹ, lúc ấy họ chưa tiếp cận được với những nghiên cứu về Tây Nguyên của người Pháp. Họ chỉ hiểu Tây Nguyên qua sự lặn lội trong cuộc sống chiến đấu của mình. Và họ cũng bị Tây Nguyên hấp dẫn. Nguyễn Ngọc đến tuổi “thất thập” mà vẫn luôn đau đáu với Tây Nguyên, vẫn luôn thấy mình còn mắc nợ với đất và người Tây Nguyên. Trung Trung Đĩnh thì “yêu Tây Nguyên như chính quê hương mình”, năm nào cũng dành thời gian về với buôn làng để “gội rửa linh hồn” khỏi bụi bần thị thành. Tại sao họ bị Tây Nguyên mê hoặc như vậy?

Có ai một lần đến với Tây Nguyên mà không khỏi ngạc nhiên với nền văn hóa độc đáo và con người thân thiện trên mảnh đất thắm đẫm chất huyền thoại này. Sự kỳ lạ của văn hóa và con người, vẻ đẹp nên thơ và hùng vĩ của thiên nhiên Tây Nguyên luôn có một sức hút mãnh liệt với những ai thích khám phá. Và đã khám phá rồi thì sẽ bị nó hút lấy, như Jacques Dournes, Geores Condominas, Nguyễn Ngọc, Trung Trung Đĩnh...

Vậy thói nam châm ấy là gì?

Jacques Dournes – người đến với đất và người Tây Nguyên từ rất sớm, đắm mình trong cuộc sống của họ hơn hai mươi năm để đi đến một kết luận:

Con người Tây Nguyên hôm nay là nhân chứng về quá khứ của nhân loại, chỉ cho chúng ta biết ngày xưa chúng ta là như thế nào; chỉ riêng một điều đó thôi, họ cũng đã đáng cho chúng ta chăm chú và yêu quý rồi. Quan sát họ, ta thấy hiện lên một bức tranh độc nhất và hấp dẫn về chính chúng ta trong quá khứ [82, tr. 10].

Nguyễn Ngọc- người đầu tiên gieo hạt giống văn học viết trên mảnh đất Tây Nguyên, đã có lần tâm sự:

Nói đến Tây Nguyên người ta thường hay nghĩ, nói ngay đến thiên nhiên, núi non, rừng rú, cảnh quan lạ lùng của nó. Tất nhiên cái đó là đúng và cũng tác động đến người mới bước chân đến đây. Nhưng còn quan trọng hơn nhiều, theo tôi là nền văn hóa của nó. Các dân tộc Tây Nguyên đã “cấy trồng” trên đất đai núi rừng của mình một nền văn hóa lớn, cực kỳ độc đáo và đặc sắc, lâu đời và bền vững [119, tr. 9].

Như vậy chính yếu tố “con người quá khứ của nhân loại”, “nền văn hóa lớn” của họ mới là nét mới lạ độc đáo làm nên sức hấp dẫn để Nguyễn Ngọc,

Vũ Hạnh, Y Điêng, Thu Bồn, Anh Ngọc, Trung Trung Đĩnh, Phạm Kim Anh, Khuất Quang Thụy, H' Linh Niê, Thu Loan... khám phá.

Một trong những nhiệm vụ hàng đầu của nhà văn là bắc những nhịp cầu để người đọc đến với những miền đất xa lạ mà do sự ràng buộc về không gian và thời gian họ không thể đến được. Hiện nay, khoảng cách không gian giữa các vùng miền khác nhau đã trở nên gần gũi hơn nhờ sự phát triển của giao thông và khoa học công nghệ. Nhưng đối với nhiều người, Tây Nguyên vẫn xa lạ, hoang dã, “rừng rú”. Để Tây Nguyên gần gũi, thân thương hơn trong mắt mọi người, nhiều nhà văn đã khai phá mảnh đất này bằng thái độ trân trọng và tình cảm yêu thương. Là người sống và làm việc tại Tây Nguyên, chúng tôi muốn khái quát toàn bộ sáng tác văn xuôi tiêu biểu nhất về Tây Nguyên dưới góc độ văn hóa và con người để có thể xác định vị thế cũng như sắc thái độc đáo của văn hóa, văn học Tây Nguyên trong bức tranh chung của văn hóa dân tộc. Qua đó, có thể giúp cho mọi người hiểu và yêu mến hơn một vùng đất kỳ ảo Tây Nguyên.

Một số tác phẩm viết về Tây Nguyên đã được đưa vào nhà trường và được nhiều người phân tích, đánh giá. Song sự phân tích ấy chỉ nặng về tìm hiểu giá trị hiện thực cũng như nội dung tư tưởng của tác phẩm. Thực ra, trong tác phẩm văn xuôi về Tây Nguyên có một dòng chảy văn hóa mà ngọn nguồn của nó là cuộc sống của con người trên một vùng đất thắm đẫm chất huyền thoại, vùng đất của cổ tích và sử thi. Nghiên cứu văn hóa và con người trong văn xuôi nghệ thuật viết về Tây Nguyên không chỉ giúp hiểu thêm về một mảng sáng tác trong văn chương dân tộc, thấy được vẻ đẹp độc đáo về cuộc sống con người và văn hóa nơi đây, mà còn phục vụ cho việc giảng dạy, học tập môn văn trong nhà trường được đúng hướng hơn, toàn diện hơn.

Những chính sách về kinh tế của nhà nước nhằm phát triển Tây Nguyên cũng có hai mặt của nó. Một mặt, đời sống của đồng bào được cải thiện đáng kể, họ được tiếp xúc với các nền văn minh trước đây vốn rất xa lạ với họ, thế giới quan thần linh chủ nghĩa không còn ngự trị một cách tuyệt đối như xưa nên nhiều hủ tục được xóa bỏ. Nhưng mặt khác, sự phát triển này dẫn đến sự biến đổi văn hóa cả theo hướng tích cực lẫn tiêu cực. Hướng tiêu cực có nguy cơ phát triển mạnh hơn làm thay đổi cả hệ thống luật tục mà từ ngàn đời nay vẫn duy trì sự ổn định cuộc sống của họ. Việc khai thác rừng một cách tàn nhẫn, sự

phát triển ồ ạt của các công trình thủy điện, ưu tiên mở rộng diện tích các loại cây công nghiệp v.v... đã dẫn đến sự rối loạn trong nhịp điệu của tự nhiên, xã hội ở Tây Nguyên. Trong sự rối loạn của cuộc sống đó, các tôn giáo ở nước ngoài đã nhanh chóng giành lấy một vị trí quan trọng trong đời sống tinh thần của người Tây Nguyên. Hệ quả là rất nhiều giá trị văn hóa truyền thống tốt đẹp đã bị biến mất. Nghiên cứu vấn đề văn hóa và con người trong văn học cũng là góp phần nhỏ vào việc giữ gìn và phát huy bản sắc văn hóa độc đáo của các dân tộc Tây Nguyên đang có nguy cơ mai một trước sức tấn công ồ ạt của các dòng chảy văn hóa khác.

Trong thời gian gần đây, Tây Nguyên rất được chú ý cả về chính trị, kinh tế lẫn văn hóa. Về chính trị, càng ngày người ta càng nhận ra tầm quan trọng của Tây Nguyên, vì nó nằm ở vị trí là “mái nhà” của Đông Dương. Về kinh tế, vị thế của cây cà phê, hồ tiêu Tây Nguyên trên thế giới và đặc biệt là sự kiện khai thác bô-xit ở Tân Rai và Nhân Cơ đã hướng sự chú ý của tất cả các tầng lớp xã hội về Tây Nguyên. Về văn hóa, không gian văn hóa cồng chiêng Tây Nguyên được UNESCO công nhận là di sản phi vật thể và truyền khẩu của nhân loại cũng đã đẩy lên một phong trào tìm hiểu Tây Nguyên. Trong phong trào có vẻ ồ ạt đó, đã xuất hiện nhiều cách ứng xử chưa thật đúng với văn hóa Tây Nguyên. Một thực tế khác, những người làm công tác văn hóa (phần lớn là người Kinh) nhiều khi đã không tìm hiểu thấu đáo về đời sống Tây Nguyên nên vô tình họ đã làm nhòa đi màu sắc văn hóa Tây Nguyên. Những điều này đã làm cho những nhà Tây Nguyên thực thụ như Nguyên Ngọc, Nguyễn Tấn Đắc... rất bức xúc. Trước thực tế đó, chọn đề tài này chúng tôi cũng mong góp một tiếng nói của mình để có thể hiểu đúng hơn về Tây Nguyên và có những cách ứng xử phù hợp hơn.

2. LỊCH SỬ VẤN ĐỀ

Như trên đã nói, hiện nay Tây Nguyên là vùng đất thu hút sự chú ý của các nhà nghiên cứu văn hóa, của giới văn nghệ sĩ. Nghiên cứu về văn hóa Tây Nguyên, các học giả tập trung sưu tầm văn học dân gian của các dân tộc. Và họ đã thu thập được một số lượng rất lớn các tác phẩm văn học dân gian Tây

Nguyên, trong đó nhiều nhất là các bộ sử thi. Qua công tác điều tra sưu tầm, có thể nhận thấy rằng nền văn chương bình dân ở Tây Nguyên đa dạng, phong phú không hề thua kém bất kỳ vùng đất nào.

Không như văn học dân gian, không như văn học viết về Tây Bắc; văn học viết ở Tây Nguyên vẫn còn khá khiêm tốn về số lượng tác giả, tác phẩm. Ngoài số ít nhà văn với những tác phẩm gây được tiếng vang, còn lại các nhà văn địa phương cũng viết khá nhiều nhưng chưa đủ sức vươn ra khỏi “biên giới” Tây Nguyên. Nhìn chung, văn học viết về Tây Nguyên ít gây được sự chú ý của giới nghiên cứu. Theo đó, việc nghiên cứu về nó cũng chưa thật sự được quan tâm, mặc dù ít nhiều nó cũng đã tạo ra một diện mạo riêng.

Theo sự tìm hiểu của chúng tôi thì đến nay, ở Việt Nam chưa có công trình nào nghiên cứu một cách tổng thể về mảng văn học viết về Tây Nguyên. Vấn đề nghiên cứu văn hóa và con người Tây Nguyên trong văn học cũng đang còn bỏ ngõ. Tuy nhiên, do có một số tác phẩm đã gây được tiếng vang nên cũng có nhiều công trình nghiên cứu về nó ở cấp độ tác giả, tác phẩm. Trong số đó, nghiên cứu về Nguyên Ngọc là nhiều nhất. Những nhà văn như Y Điêng, Trung Trung Đĩnh, Khuất Quang Thụy, Thu Loan, H’Linh Niê thì chỉ có một số bài giới thiệu, bình luận tổng quát in rải rác trên các báo và tạp chí.

Trong khoảng ba mươi bài nghiên cứu về Nguyên Ngọc, chỉ có một số ít bài viết tìm hiểu một cách tổng quát, còn phần lớn các tác giả tập trung phân tích tiểu thuyết *Đất nước đứng lên* và truyện ngắn *Rừng xà nu*, qua đó khái quát đặc điểm văn chương Nguyên Ngọc.

Nguyễn Đăng Mạnh trong bài *Nguyên Ngọc, con người lãng mạn* đã khẳng định vẻ đẹp độc đáo trong sáng tác nghệ thuật và quan niệm về con người của nhà văn. Ông cho rằng tâm hồn Nguyên Ngọc bất rất nhạy những gì dữ dội, quyết liệt và có một vẻ hoang dã như sự sống thời nguyên thủy. Ông nhấn mạnh:

Văn của anh cuốn hút người ta không phải bởi chỉ cách trần thuật bằng chính giọng điệu của nhân vật của anh, với thứ ngôn ngữ hết sức hồn nhiên ngây thơ, đầy những hình ảnh ví von rất ngộ nghĩnh, mà bằng cả tâm hồn cũng rất Tây Nguyên...Nguyên Ngọc đích thực là một tri thức của núi rừng, là nhà văn hóa của Tây Nguyên [176, tr.58].

Phong Lê trong một đánh giá khái quát về những tác phẩm tiêu biểu của Nguyên Ngọc đã chỉ ra rằng trong sáng tác của Nguyên Ngọc, “con người gắn bó với đất nước quê hương, gắn với truyền thống cha ông, và truyền cho đất nước sức sống của mình”, “vẻ đẹp con người đã truyền đến cho thiên nhiên, và thiên nhiên góp phần tô điểm con người” [168, tr.32]. Trong bài *Nguyễn Trung Thành và những trang viết về miền Nam đất lửa*, Phong Lê cũng đã chỉ ra tính chất biểu tượng trong cách miêu tả nhân vật già làng, và “cụ thể, độc đáo, hiện thực khi miêu tả lớp con trẻ như những mạch nối của văn hóa truyền thống” [169, tr. 48].

Trần Đăng Khoa trong bài báo *Nhà văn Nguyên Ngọc* khẳng định sự thống nhất trong phong cách nghệ thuật của tác giả chính là ở việc thể hiện người thật việc thật, người tốt việc tốt; và nhà văn đã tìm đến một hình thức nghệ thuật phù hợp, nhất quán. Tác giả nhấn mạnh: “*Văn Nguyên Ngọc là một dạng văn hay, giản dị, chất lọc và trong veo*” [152, tr. 6].

Nguyễn Văn Long trong những bài viết ngắn về Nguyên Ngọc cho rằng ông sáng tác không nhiều về số lượng nhưng vẫn được độc giả chú ý, “*Nguyên Ngọc là một trong số hiếm hoi những cây bút gắn bó và am hiểu Tây Nguyên- một xứ sở vô cùng phong phú và đầy sức hấp dẫn cả thiên nhiên cũng như bản sắc văn hóa độc đáo mà hầu như vẫn còn giữ được nguyên vẹn*” [42, tr.14]. Tác giả khái quát: “*Sự quan tâm hàng đầu đến những vấn đề có ý nghĩa trọng đại lịch sử của dân tộc và cách mạng cùng với niềm say mê những tính cách anh*

hùng khiến cho tác phẩm của Nguyên Ngọc mang tính chất hùng tráng lại đậm nét trữ tình và chất lý tưởng”[171, tr.62].

Đỗ Kim Hồi xem Nguyên Ngọc là người đầu tiên trong số những nhà văn cách mạng thành công trên một mảng đề tài mà bốn thập kỷ trước đây đang còn hoàn toàn mới lạ: Tây Nguyên. Ông nói: *“Trong ký ức của chúng ta, Nguyên Ngọc sẽ được nhớ như nhà văn của Tây Nguyên, hiểu trên hai nghĩa: người viết hay nhất về Tây Nguyên cho tới hôm nay, và người mà- cũng cho tới hôm nay- những sáng tác về Tây Nguyên cũng làm nên phần hay nhất, tiêu biểu nhất trong sự nghiệp văn chương của mình”* [286, tr. 582].

Trong lời giới thiệu cuốn *Đất nước đứng lên* của Nhà xuất bản Giáo dục Giải phóng, có nhận xét: *“Qua tiểu thuyết Đất nước đứng lên, Nguyên Ngọc muốn giới thiệu cho người đọc rõ thêm về đất nước, về con người ở vùng núi rừng Tây Nguyên. Đất nước ấy hùng vĩ mà hiền hoà, giàu đẹp và nên thơ. Những con người ở đây yêu nước nồng nàn, cần cù lao động”*[26a, tr.4].

Khi *Đọc lại Đất nước đứng lên của Nguyên Ngọc*, Trường Lưu cho rằng thành công của việc miêu tả hình tượng Núp là thành công hai mặt: kết cấu nhân vật và tính dân tộc lồng vào trong kết cấu. Hai mặt này cũng xuyên suốt cả hệ thống hình tượng trong tác phẩm. Ông nhấn mạnh:

Nguyên Ngọc đã đi sâu nghiên cứu tính dân tộc của Tây Nguyên, vận dụng những bài dân ca, những câu chuyện dân gian Tây Nguyên đưa vào tác phẩm, tìm hiểu hoàn cảnh dân tộc đã sinh ra một con người như Núp. Trong Đất nước đứng lên, nếu tác giả không nắm vững tính dân tộc của Tây Nguyên thì tác phẩm chỉ có cái lõi của sự việc chứ không có linh hồn Tây Nguyên [173, tr.28].

Hà Văn Thư trong bài viết *Con người dân tộc thiểu số qua một số tác phẩm của mấy nhà văn miền xuôi* đã nêu lên những nét đặc sắc của con người trong *Đất nước đứng lên* và kết luận về Nguyên Ngọc: *“Thành công của*

Nguyễn Ngọc theo tôi là do lòng yêu thương thiết tha đồng bào Tây Nguyên mà anh đã gần gũi trong những tháng ngày kháng chiến”[267, tr.44].

Như vậy đa số những bài nghiên cứu đều thừa nhận Nguyễn Ngọc đã gặt hái được nhiều thành tựu đáng kể trong những sáng tác về Tây Nguyên. Sở dĩ có được thành công này là nhờ những hiểu biết phong phú và sâu sắc về văn hóa và con người nơi đây, như ông đã từng kể: *“Tôi đã sống trong các làng đồng bào Ê-đê, được cùng đồng bào đi làm rẫy, làm nương, đi săn, đi bắt cá, cùng ăn, cùng ở, cùng bàn bạc công tác, cùng đi đánh du kích, cùng dự các cuộc vui và được nghe đồng bào kể những sự tích về núi rừng, sông suối, về truyền thống bất khuất lâu đời của dân tộc”*[197, tr.59]. Các bài nghiên cứu chủ yếu đánh giá một cách tổng quát sáng tác của Nguyễn Ngọc, nếu đi vào phân tích cụ thể từng tác phẩm thì cũng chỉ đi tìm hiểu nội dung tư tưởng và giá trị nghệ thuật chứ chưa đi vào nghiên cứu tác phẩm của ông như một giá trị văn hóa, dưới góc nhìn văn hóa. Chưa có công trình nghiên cứu nào xem xét một cách tổng thể có hệ thống vấn đề văn hóa và con người Tây Nguyên trong tác phẩm của Nguyễn Ngọc.

Sau Nguyễn Ngọc, Trung Trung Đỉnh cũng có nhiều tác phẩm hay về Tây Nguyên cho nên có một số bài viết có tính chất khái quát về chất Tây Nguyên trong văn của Trung Trung Đỉnh chứ chưa có bài viết nào tìm hiểu sâu về văn hóa Tây Nguyên trong tác phẩm của ông. Nguyễn Xuân Hải nhận xét một cách khái quát về những trang viết của Trung Trung Đỉnh: *“Nói đến Trung Trung Đỉnh, bạn đọc nghĩ ngay đến những trang viết đầy ắp hơi thở Tây Nguyên từ thời chống Mỹ cho đến nay”*. Nguyễn Ngọc Thiện trong “Tuyển tập văn học dân tộc và miền núi” cũng có nhận xét khái quát: *“Là người Kinh, nhưng sống và hoạt động nhiều năm ở Tây Nguyên, do thành thạo tiếng Bana và được đào tạo chu đáo về nghệ văn, tác giả đã có được những trang viết sinh động, sắc sảo về cảnh sắc thiên nhiên hùng vĩ nơi đây, những phong tục tập*

quán và các giá trị văn hóa cổ truyền còn được lưu giữ” [42, tr. 39]. Và tác giả cho rằng, với truyện ngắn *Chóp trên đỉnh Kon Tùng* cùng với hàng loạt truyện khác cùng đề tài, đã đưa Trung Trung Đỉnh vào hàng những tác giả tiêu biểu viết về vùng đất Tây Nguyên vài chục năm gần đây. Trong bài viết *Nhà văn “Lạc rừng”*, Văn Công Hùng khẳng định: từ sau năm 1975 trở lại đây, Trung Trung Đỉnh là người viết thành công nhất về Tây Nguyên, bởi anh có vốn sống, vốn hiểu biết sâu sắc về Tây Nguyên.

Là bậc “trưởng lão” trong làng văn hóa, văn học Tây Nguyên; Nguyên Ngọc đã dành cho Trung Trung Đỉnh những ngôn từ đầy trang trọng, những cảm nhận thú vị. Ông viết:

Trung Trung Đỉnh không viết về Tây Nguyên. Đối với Trung Trung Đỉnh, Tây Nguyên không phải là “chất liệu”, cũng không phải là “vốn sống”... Trung Trung Đỉnh xa lạ với tất cả những thứ đó. Thậm chí đối với anh, Tây Nguyên cũng không phải là “đề tài”, là văn chương, là nghề nghiệp. Sâu xa mà đơn giản hơn nhiều, đối với anh, Tây Nguyên là tất cả. Là cuộc đời anh. Là nỗi ám ảnh, là sự mê hoặc, là cuộc sống, là sự rơi chìm, sự nhấn chìm, trù lên toàn bộ cuộc đời anh, mê mẩn suốt đời, không cách gì rút ra được, thoát ra được, cho đến chết [6, tr. 6-7].

Là nhà văn người Ê đê, Y Điêng có khoảng mười tác phẩm văn xuôi về Tây Nguyên, nhưng nghiên cứu về ông thì chỉ có vài bài, trong đó các tác giả đã nhìn thấy những giá trị văn hóa làm nền tảng cho văn Y Điêng. Triệu Lam Châu cho rằng truyện của Y Điêng trong trẻo, tự nhiên như trời đất. Và ông khái quát: “*Đọc truyện của Y Điêng, tôi thấy hiện lên biết bao là ánh núi. Ánh núi hiện lên từ tiếng cồng chiêng âm vang cả núi rừng và lòng người. Ánh núi hiện lên từ ánh mắt nao lòng của người con gái Ê đê khi trao chiếc công cho người yêu...*”.

Mã A Lệnh nhận xét văn phong Y Đìêng:

Truyện dài Hơ Giang với lối kết cấu theo mạch thời gian giản dị truyền thống, không cầu kỳ sắp đặt, không xen cài, không phức tạp hóa những cảnh ngộ, không cố tạo dựng những tình huống bất ngờ, những thử thách quyết liệt. Đó là một bức tranh phẳng, thật thà tựa như những tượng gỗ trong khu nhà mồ của người Tây Nguyên. Lối diễn đạt, giọng điệu nguyên xi như người dân tộc nói, tạo nên hiệu quả đến thẳng với người đọc, không cần suy nghĩ vòng vo, không cần vận nhiều triết lý, không quá u triết luận về nghệ thuật cao siêu. Đó là con đường ngắn nhất đến với bạn đọc, mà bạn đọc trước hết là dân tộc mình[294, tr. 69].

Khuất Quang Thụy có một thời gian dài sống ở Tây Nguyên. Với tư cách là một người lính, anh chủ yếu viết về những chặng đường của cuộc chiến tranh chống Mỹ ở Tây Nguyên. Về đề tài văn hóa, con người Tây Nguyên, anh chỉ có một số truyện ngắn, vì vậy nghiên cứu về Khuất Quang Thụy cũng chưa được chú ý. Văn Giá trong *Tuyển tập Văn học dân tộc và miền núi* có nhận xét khái quát về một vấn đề mà ông cho rằng Khuất Quang Thụy khá thành công, đó là lẽ công bằng của người Tây Nguyên:

Nhà văn đã cố gắng khám phá và định danh cái cá tính ưu trội nổi bật mang ý nghĩa phổ quát của con người Tây Nguyên, đó là lẽ công bằng. Phẩm chất này có lẽ hình thành rất sớm từ thời công xã nguyên thủy, một phẩm chất cộng đồng mà các buôn, plây Tây Nguyên còn giữ được và trong suốt trường kỳ lịch sử những người dân Tây Nguyên luôn coi phẩm chất này như là một giá trị cao nhất trong bảng giá trị tinh thần truyền thống của mình [42, tr.151]

Vốn là một nhạc sĩ, nhưng H'Linh Niê cũng khá thành công trong lĩnh vực văn chương, chị có khoảng hai mươi truyện ngắn về các dân tộc Êđê, M'Nông, Jrai, Bana... Tuy nhiên chưa có công trình nào nghiên cứu về văn của chị. Chỉ có Lê Minh Khuê trong lời giới thiệu sách “Gió đờ” đã nhận xét khái quát về văn hóa, con người Tây Nguyên trong văn của H'Linh Niê:

Bằng lối viết nhẹ nhàng tinh tế, chị kể về những mối tình đôi lứa, về những tình cảm của con người với nhau, về một gia đình, về một buôn làng, về những làng này làng kia với những phong tục tập quán riêng, về đẹp riêng. Con mắt phụ nữ của chị như nhìn thấy nét đẹp run rẩy của lá rừng mùa xuân, nhìn thấy ánh mắt của chàng trai khi yêu, nhìn thấy sự can trường của con người của núi rừng. Đọc truyện ngắn của H'Linh, ta như được du ngoạn qua cả một vùng đất con nhiều bí ẩn [20, tr.197].

Thu Loan là nhà văn sống ở Tây Nguyên khá lâu, chị có nhiều truyện ngắn viết về cuộc sống của người bản địa Tây Nguyên. Tuy nhiên, nghiên cứu về văn xuôi của chị chưa nhiều. Trong chuyên đề *Tìm hiểu các sáng tác của nhà văn Thu Loan*, nhóm tác giả của Hội Văn học Nghệ thuật Gia Lai cho rằng Thu Loan đã phản ánh sinh động và chân thực hiện thực đời sống văn hóa, đặc điểm con người Tây Nguyên, các tác giả viết:

“Đọc các tác phẩm văn xuôi của Thu Loan, người đọc cảm giác đang sống chính trong không khí của buôn làng, núi rừng Tây Nguyên với những con người dân dã, bình dị. Trong các truyện ngắn của Thu Loan, đâu đâu cũng gặp những con người chất phác, đầy nét nguyên sơ, hoang dã. Đâu đâu cũng ngập tràn không khí Tây Nguyên: rừng đó, núi đó, suối sông đó, làng bản đó”[285, tr.12].

Văn Công Hùng trong bài viết *Đa mang Thu Loan* cũng cho rằng Thu Loan rất thành công trong mảng sáng tác về đề tài dân tộc Tây Nguyên, trong sáng tác của chị hiện lên “*những người đàn bà Tây Nguyên, buôn làng Tây Nguyên, trẻ con Tây Nguyên, tâm thức Tây Nguyên, giá trị Tây Nguyên. Chị như một sứ giả mộng du trong ấy và gặp biết bao điều mới lạ, cả ngang trái và tốt đẹp, cả phiền não và hoang mang*”[285, tr.17].

Một số nhà văn địa phương khác như Phạm Kim Anh, Phạm Minh Mẫn, Nguyễn Ngọc Hòa... cũng có những tác phẩm hay về Tây Nguyên nhưng chưa tạo được ấn tượng mạnh nên cũng chưa thu hút sự chú ý của giới nghiên cứu.

Như vậy tình hình nghiên cứu văn học viết về Tây Nguyên chỉ “xôn xao” với tác phẩm của Nguyễn Ngọc, còn với các tác giả khác thì khá lặng lẽ và thưa thớt. Tuy nhiên những gì có được cũng rất quý và đáng trân trọng.

Trên cơ sở tiếp thu những nhận xét, đánh giá quý báu của người đi trước, chúng tôi xác lập hướng nghiên cứu có tính chất tổng thể nhằm tìm ra hệ thống những giá trị văn hóa cũng như tính cách con người Tây Nguyên để khám phá những thành tựu nổi bật trong sáng tác về đề tài Tây Nguyên trong văn xuôi Việt Nam 1945-2000. Từ đó khẳng định tính độc đáo mới lạ làm nên đặc trưng Tây Nguyên trong các sáng tác, qua đó thấy được những đóng góp to lớn của các nhà văn đối với việc gìn giữ và phát huy nền văn hóa của một vùng miền vẫn còn nhiều bí ẩn cần khám phá và truyền bá nhiều hơn.

3. ĐỐI TƯỢNG VÀ PHẠM VI NGHIÊN CỨU

3.1 Đối tượng

Trước năm 1945, ở Tây Nguyên hầu như chỉ có văn học dân gian. Văn học viết về Tây Nguyên chỉ thật sự được định hình từ năm 1945 với sự xuất hiện của Nguyễn Ngọc. Vì vậy, đối tượng khảo sát của luận án là những tác phẩm văn xuôi nghệ thuật đặc sắc viết về Tây Nguyên từ năm 1945 đến 2000, phần lớn 1 tc phẩm của Nguyễn Ngọc. Sau đó là sáng tác của Vũ Hạnh, Trung

Trung Đình, Khuất Quang Thụy, Đỗ Tiến Thụy, Thu Loan và một số nhà văn khác. Về tác giả là người dân tộc Tây Nguyên, người viết tìm hiểu các sáng tác của Y Điêng, H'Linh Niê (Linh Nga Niê Kđăm), Kim Nhất.

Người viết chỉ tập trung khảo sát các tác phẩm phản ánh văn hóa và con người bản địa Tây Nguyên (trong không gian năm tỉnh: Kon Tum, Gia Lai, Đắk Lắk, Đắk Nông, Lâm Đồng). Các tác phẩm viết về người Kinh ở Tây Nguyên không thuộc phạm vi khảo sát của luận án.

3.2 Phạm vi nghiên cứu

Thế giới nghệ thuật của một tác phẩm văn học khá đa dạng. Đề tài chỉ tập trung tìm hiểu những vấn đề *văn hóa và con người Tây Nguyên* trong tác phẩm văn xuôi nghệ thuật (tiểu thuyết, truyện ngắn và một số tác phẩm ký giàu tính nghệ thuật) từ năm 1945 đến năm 2000.

Ngoài ra người viết còn tham khảo văn học dân gian Tây Nguyên, nhất là sử thi để có được một cái nhìn hệ thống và biện chứng các giá trị văn hóa trong văn học. Và người viết cũng sẽ xem xét những tác phẩm văn xuôi viết về Tây Nguyên sau năm 2000 để cảm nhận đầy đủ hơn một diện mạo văn học. Đồng thời cũng sẽ tìm hiểu tất cả những công trình nghiên cứu về văn học, văn hóa Tây Nguyên từ xưa đến nay nhằm xác định hướng đi mới của mình, tránh sự trùng lặp. Để tiện so sánh, người viết cũng tham khảo những tác phẩm viết về miền núi phía Bắc và các vùng miền khác.

4. PHƯƠNG PHÁP NGHIÊN CỨU

4.1 Phương pháp xã hội học

Được vận dụng để nhìn nhận cơ sở xã hội của sáng tác và tiếp nhận, từ đó phân tích hiệu quả nghệ thuật của mối quan hệ tương tác giữa xã hội và văn học. Cơ sở xã hội của văn học viết về Tây Nguyên chính là xã hội Tây Nguyên

trong một khung thời gian nhất định làm nền cho những giá trị văn hóa và con người trong văn học.

4.2 Phương pháp hệ thống

Để có được cái nhìn cụ thể và lôgic về vấn đề văn hóa và con người Tây Nguyên, người viết sẽ đặt các nội dung một cách hệ thống theo trục dọc trong các tác phẩm, từ đó mà phân tích khái quát nhằm làm nổi rõ vấn đề.

4.3 Phương pháp liên ngành

Để vấn đề được nhìn nhận, đánh giá một cách thấu đáo, người viết vận dụng những kiến thức về xã hội học, dân tộc học, lịch sử, tôn giáo, chính trị... để giải mã, cắt nghĩa các hiện tượng văn học. Trong quá trình tìm hiểu, phân tích những giá trị văn hóa và đặc điểm con người, người viết không tách rời tác phẩm văn chương với môi trường, thời đại và đặc trưng thẩm mỹ của văn học.

4.4 Phương pháp so sánh, đối chiếu

So sánh tác phẩm viết về Tây Nguyên với tác phẩm viết về các vùng đất khác. So sánh sáng tác của các tác giả với các tác phẩm văn học dân gian tiêu biểu. Đối chiếu với đời sống văn hóa và con người trong thực tế để thấy được giá trị hiện thực cũng như giá trị biểu hiện của hình tượng.

4.5 Thao tác phân tích, tổng hợp

Người viết chủ yếu đi vào phân tích những biểu hiện văn hóa cũng như tính cách con người Tây Nguyên để làm hiện lên một cách rõ ràng các giá trị về văn hóa và con người trong văn học. Từ đó khái quát đặc trưng văn hóa con người Tây Nguyên trong hệ thống văn hóa, con người Việt Nam.

5. ĐÓNG GÓP CỦA LUẬN ÁN

Như đã nói ở trên, nghiên cứu đề tài này, người viết muốn đem đến một cái nhìn tổng thể toàn bộ sáng tác văn xuôi về Tây Nguyên. Và nó có tính chất

mở đường cho nghiên cứu về văn học viết về Tây Nguyên một cách có hệ thống.

Luận án góp phần làm nổi lên bức tranh văn hóa Tây Nguyên từ nhiều đường nét, màu sắc độc đáo để có thể khẳng định giá trị của một nền văn hóa có thể sẽ một đi không trở lại nếu không được hiểu đúng và ứng xử đúng về nó.

Luận án cũng góp phần vào việc phân tích tính cách và đặc điểm hình tượng con người Tây Nguyên thông qua cuộc sống sinh hoạt, lao động và chiến đấu của họ để từ đó có thể rút ra được những ý nghĩa sâu xa về sự tồn sinh, về nhân sinh quan tốt đẹp mà con người càng văn minh càng dễ bị đánh mất.

6. CẤU TRÚC CỦA LUẬN ÁN

Ngoài phần mở đầu và kết luận, phần nội dung được triển khai như sau:

Chương 1: Văn hóa Tây Nguyên trong văn xuôi nghệ thuật 1945-2000.

Chương 2: Con người Tây Nguyên trong văn xuôi nghệ thuật 1945-2000.

Chương 3: Nghệ thuật thể hiện văn hóa con người Tây Nguyên trong văn xuôi nghệ thuật 1945-2000.

CHƯƠNG 1

VĂN HÓA TÂY NGUYÊN

TRONG VĂN XUÔI NGHỆ THUẬT 1945 - 2000

1.1 Mỗi quan hệ giữa văn hóa và văn học

Văn hóa là một khái niệm có nội hàm rất rộng. Có rất nhiều định nghĩa về văn hóa khác nhau bởi mỗi người đứng dưới một góc độ để xem xét. Tuy nhiên dù ở phương diện nào cũng không nằm ngoài việc xác định văn hóa là toàn bộ những giá trị do con người sáng tạo ra trong trường kỳ lịch sử để phục